

УДК 368.5(477)

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ СТРАХУВАННЯ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ВИРОБНИЦТВА В УКРАЇНІ

Н. Осъмьоркіна, аспірант

Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини

Постановка проблеми. Сільське господарство – одна з ключових й життєво важливих галузей суспільного виробництва і водночас одна з найбільш ризикових галузей економіки, оскільки відтворювальний процес пов'язаний з природно-кліматичними та біологічними чинниками. Одним із найефективніших способів управління сільськогосподарськими ризиками, виходячи з досвіду європейських країн, є аграрне страхування, основна мета якого – часткова чи повна компенсація суб'єкту господарювання втрат через несприятливі природні явища.

Агросстрахування є засобом збереження стабільності фінансового стану сільськогосподарських виробників. Однак, незважаючи на переваги агросстрахування, страховий ринок АПК залишається найменш розвинутим, що й зумовлює актуальність нашого дослідження. Сучасний стан розвитку страхування сільськогосподарської продукції не відповідає своєму основному завданню – управляти ризиками в аграрному секторі з метою забезпечення стабільного розвитку агровиробників. Зокрема в сільському господарстві страхують близько 3% ризиків, тоді як у більшості розвинутих країн цей показник сягає 70-80%. При цьому на території України втрати врожайності від несприятливих погодних умов в окремі роки можуть сягати 45-50%.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Результативність та перспективність страхової діяльності завжди цікавили як фахівців зі страхування, так і науковців, і знайшли належне відображення в наукових працях багатьох вітчизняних і зарубіжних учених-економістів, а саме: В. Д. Базилевича, В. А. Борисової, О. Д. Василика, В. І. Грушка, П. А. Лайка, М. Д. Лутака, С. С. Осадця, Л. І. Рейтмана, В. В. Шахова, І. В. Яковенка та ін. Водночас не всі аспекти страхування в аграрному секторі економіки всебічно досліджені відповідно до ринкових відносин.

Постановка завдання. Наша мета – обґрунтування наукових положень щодо шляхів удосконалення страхування сільськогосподарського виробництва в Україні.

Виклад основного матеріалу. Сільське господарство в усьому світі є стратегічною галуззю економіки, яка значною мірою забезпечує продовольчу безпеку країни та є складовою національної безпеки. Водночас кількість та якість первинної продукції сільського господарства дуже вразливі до погодних та інших природних ризиків. Таке поєднання важливості галузі та нестійкості агровиробництва до зовнішніх чинників і є підґрунтям розвитку агросстрахування з активним залученням держави до цього процесу.

Масштабність впливу катастрофічних подій на сільськогосподарське виробництво протягом останніх років коливається щорічно в межах від 3 до 7 млрд грн, з них державний бюджет України компенсує лише десяту частину [1].

Починаючи з 2009 року державну підтримку для сільгоспвиробників через виділення коштів із державного бюджету для здешевлення вартості фактично сплачених

сільгоспвиробниками страхових премій не передбачено. Водночас система аграрного страхування щороку здатна акумулювати в собі близько 3,5 млрд грн. Фактично це дорівнює видаткам на резервний фонд. Відмінність полягає в тому, що рівень покриття збитків через систему агрострахування становить 60-70% [2, с. 149].

Отож, система страхування сільськогосподарської продукції спроможна значно ефективніше забезпечувати відшкодування сільгоспвиробникам, ніж це робить держава своїми прямими виплатами з резервного фонду [3, с. 163].

Агрострахування розвивалося в усьому світі як основний інструмент управління ризиками з метою зменшення негативного впливу погоди та природних ризиків. Перевагами агрострахування є те, що воно:

- спрямовує допомогу до сільгосптоваровиробників ефективніше, ніж альтернативні види державної підтримки на кшталт прямих виплат у разі настання катастрофічних подій;
- за належного оформлення договірної бази не суперечить критеріям міжнародних торгових угод у частині державної підтримки;
- сприяє довірі кредиторів, що дає змогу господарствам залучати більші кредитні ресурси й на вигідніших умовах.

В Україні існує страховий сектор, який розвивається стабільно. Він представлений майже 470 страховими компаніями з валовим обсягом премій 18 млрд грн. Водночас агрострахування в нашій державі поки що не можна вважати розвиненим.

Проблемними аспектами, що ускладнюють розвиток аграрного ринку та агрострахування, є:

- недосконалість законодавства, що регулює діяльність зі страхування сільськогосподарської продукції;
- концептуально невизначені та не повністю реалізовані завдання держави щодо управління ризиками в аграрному секторі через механізми державної підтримки страхування сільськогосподарської продукції;
- низький обсяг пропозиції страхових послуг, які відповідають потребам сільгоспвиробників;
- недостатність інформації, необхідної для обчислення та управління ризиками, а також відсутність доступного й ефективного ринку перестрахування ризиків виробництва сільськогосподарської продукції, що зумовлює високі тарифи страхування;
- недостатній рівень стандартизації страхових продуктів, наявність яких дає змогу забезпечити додаткові можливості для захисту прав сільгоспвиробників, які мають невисокий рівень обізнаності у страхуванні;
- низький рівень поінформованості сільгоспвиробників про страхування сільськогосподарської продукції. Страхування сприймається сільгоспвиробниками як вимушений засіб для отримання банківського кредиту та/або державної дотації, що зумовлює їхній низький попит на страхування;
- наявність взаємної недовіри у страховиків, які не мають достатньої інформації для розрахунку ризиків, та у виробників сільськогосподарської продукції, які не мають впевненості в отриманні страхового відшкодування;

- висока вірогідність необхідності надання прямої державної допомоги сільгоспвиробникам у разі настання для них надзвичайних подій [4, с. 5].

Основними причинами, що стримують розвиток сільськогосподарського страхування, є недосконалість законодавча база та відсутність необхідних суспільних інституцій.

В останні два-три роки ситуація на ринку агостраховання поліпшується, в основному завдяки плідній праці Проекту Міжнародної фінансової корпорації «Розвиток агостраховання в Україні», який приділяє велику увагу інформаційній роботі, яку проводить у тісній співпраці з Міністерством аграрної політики України, з його обласними та районними управліннями. Крім того, сама погода підштовхує сільгоспвиробників шукати рішення, як убезпечити свій бізнес. Відомим є приклад, коли у Харківській області, за оцінками Асоціації фермерів та приватних землевласників України, загинуло близько 90% озимої пшениці. Це означає, що сільгоспвиробники, які не застрахували свої посіви, зазнали мільйонних збитків [5].

Проект Міжнародної фінансової корпорації «Розвиток агостраховання в Україні» надав результати дослідження ринку агостраховання за періоди осінь-зима 2010/2011 та весна-літо 2011 року. З більш ніж чотирьохсот страхових компаній, які працюють на вітчизняному страховому ринку, тільки 15 заявили про те, що надають послуги з агостраховання [5]. Це передусім пов'язано з відсутністю спеціального законодавства щодо регулювання агостраховання.

За результатами страхування озимих зернових культур, восени 2010 року було укладено 716 договорів і застраховано 225,3 тис. гектарів. Страхування коштувало аграріям від 70 до 150 гривень за кожен гектар.

Навесні 2011 року було підписано майже 2000 договорів страхування. Це перевищило показник попереднього року більше ніж удвічі. Сума зібраних премій протягом весни-літа склала 106,3 млн гривень. Загалом у цей час було застраховано 544,2 тис. гектарів [5].

Серед компаній, які уклали найбільше договорів з агостраховання навесні 2011 року, – «Провідна» (43,9%), «Українська аграрна страхова компанія» (23,8%), «Брокбізнес» (15,7%). Вони лідирують і за сумою зібраних премій – «Українська аграрна страхова компанія» (42,5%), «Провідна» (30,6%), «Брокбізнес» (14,1%) [5].

З іншого боку, існує проблема незрозумілості і надмірно суворих умов страхування стосовно страхувальників (сільськогосподарських товаровиробників), про які вони часто довідуються після настання страхового випадку.

Крім зазначеного, гальмівними чинниками розвитку агостраховання є: складний фінансовий стан більшості сільськогосподарських підприємств і несвоєчасне погашення страхових виплат страховикам; недостатня гарантія одержання страхових відшкодувань страхувальниками; відсутність реальної державної підтримки аграрного страхування [6, с. 150].

Водночас можна погодитися і зі страховими компаніями, які стверджують, що страхування сільськогосподарського виробництва є більш ризиковим і затратним видом страхування порівняно з іншими. Наприклад, підвищена ризиковість страхування врожаю полягає в тому, що в разі настання страхового випадку, втрат можуть зазнати не тільки окремі страхувальники, а й цілі території, внаслідок чого кількість звернень щодо

отримання відшкодування може бути занадто великою і негативно позначатиметься на фінансовому стані страхової компанії. Ось чому страхові компанії неохоче страхують ризики сільськогосподарського виробництва.

Ще одним негативним моментом у розвитку агрострахування є суттєві коливання ставок франшизи й страхових тарифів. Здебільшого страхування сільськогосподарських культур здійснюється як необхідна умова договору застави для здійснення кредитування сільськогосподарських товаровиробників. При цьому вигодонабувачем (бенефіціаром) виступає банк-кредитор, що не достатньою мірою зацікавлює сільськогосподарські підприємства до ефективного надійного страхування з помірним рівнем франшизи [6, с. 151].

У сучасних умовах питання тарифної політики в галузі агрострахування потребує вдосконалення, тобто розробки і впровадження нової шкали таких тарифів, які залежатимуть від низки умов: страхового забезпечення, наявності й розміру франшизи, повноти або частини покриття збитків, рівня збитковості страхової суми тощо. Адже важливим завданням є формування ефективної системи страхування сільськогосподарського виробництва, що більшою мірою залежатиме від розмірів страхових тарифів. Розмір страхових платежів сільськогосподарських підприємств визначається виходячи зі середньої врожайності застрахованої культури, ціни на її продукцію, площі посіву й тарифів [7].

За інформацією страховиків, нинішні тарифи не повністю відображають ризики виникнення страхових випадків у сільськогосподарському виробництві. Звідси для захисту своїх інтересів страховики встановлюють високий рівень безумовної франшизи. Якщо проаналізувати рівень тарифних ставок, то можна стверджувати, що у реальному страхуванні за відсутності безумовної франшизи страховий тариф може коливатися від 10% (для зернових) до 15% (для овочевих культур). Проте більшість сільськогосподарських виробників вважають оптимальним страховий тариф 5 % [7].

Ще один чинник, що стримує нарощування темпів агрострахування і є чи не на першому місці, – брак належного правового врегулювання та належної державної підтримки відносин страховиків і страхувальників.

Агрострахування за підтримки держави у 2012 році майже не запрацювало, хоча у бюджеті-2012 закладено 70 млн грн, а у бюджеті на 2013 рік на агрострахування виділили 150 млн гривень. Фахівці пояснюють: на 10 жовтня тільки чотири страхові компанії отримали ліцензію для роботи із сільгоспвиробниками: 15 українських страховиків об'єдналися і створили агрострахове бюро, як повідомляє Національний прес-клуб "Українська перспектива". Мета створеної організації, зазначають там, – упорядкувати страхування аграріїв, об'єднавши зусилля у створенні нових, досконаліших страхових продуктів, які відповідають потребам аграріїв.

За задумом засновників, членство в бюро має стати своєрідною гарантією якісного страхування, яке відповідає кращим світовим стандартам. Крім того, вважають страховики, це може полегшити лобювання їхніх інтересів й отримання державної підтримки. Очікується, що новостворене бюро слугуватиме стимулом для відродження програми державного субсидування, яка необхідна для стабілізації доходів аграріїв, забезпечення доступу до кредитних ресурсів і ритмічної роботи всієї сільськогосподарської галузі, зазначають експерти. За їхніми оцінками, без субсидування

лише невелика частина сільгоспвиробників (3-5%) матиме змогу застрахуватися, тоді як за наявності субсидій ця частка може зрости до 30-40%, а у разі реалізації найоптимістичнішого сценарію – до 70% українських аграріїв отримають якісний страховий захист.

Переважає більшість страхових компаній, які сьогодні здійснюють страхування сільськогосподарських ризиків, мають незначний досвід ведення такої діяльності: 63% розпочали страхувати сільськогосподарські ризики після 1995 року. Уже один цей факт дає підстави говорити про наявність таких двох спільних для всіх компаній проблем:

1) відсутність надійних статистичних даних про факти настання несприятливих для сільськогосподарського виробництва природних явищ та обсяги недоотриманого з цих причин врожаю;

2) недостатність знань та досвіду в оцінці ризиків сільськогосподарського виробництва [6, с. 153].

Отже, попит на страхові послуги сільськогосподарських товаровиробників гальмується дефіцитом у них грошових коштів, низьким рівнем страхової культури, відсутністю достатніх законодавчо визначених механізмів стимулювання юридичних осіб до використання страхового захисту майнових інтересів.

У надризиковому виді діяльності, сільськогосподарському виробництві, конче необхідно розвивати та вдосконалювати страхові відносини. Адже набагато вигіднішим є здешевлення вартості страхових премій, яке не проводиться з 2008 року, ніж виплати допомоги в разі стихійних лих. Необхідно відходити від практики виплат бюджетної допомоги потерпілим від стихійних лих господарствам, а розвивати та вдосконалювати страхові відносини в АПК [6, с. 154].

Аграрне страхування в Україні має розвиватися за такими напрямками:

- удосконалення законодавства України, яке регулює надання страхових послуг аграрному ринку та надання сільськогосподарським виробникам державної підтримки зі страхування аграрних ризиків;
- інституційна розбудова, спрямована на зростання спроможності держави здійснювати свої функції у цій системі;
- стимулювання та сприяння розвитку й консолідації страхового сектору, спрямованого на підвищення його спроможності надавати кваліфіковані послуги аграрному сектору [6, с. 154].

Виділяють три основні способи страхового захисту (див. рис.).

Рис. Способи страхового захисту.

Самострахування є найдавнішим методом створення страхового фонду, оскільки здійснюється на рівні одного підприємства і за рахунок власних фінансових ресурсів.

З точки зору економії грошових коштів, самострахування має й низку недоліків. По-перше, у разі великих катастрофічних збитків власних засобів сільськогосподарського підприємства не вистачить для їх покриття, що може призвести до вимушеної його ліквідації [8, с. 110].

По-друге, через відсутність розкладання збитку у просторі [9, с. 23] «сумарний ефект деяких збитків протягом року може мати такий самий результат» [8, с. 110]. По-третє, цей метод передбачає значні витрати, «пов'язані з утриманням натуральних резервів» [9, с. 22].

Наступним способом страхового захисту є страхування, за допомогою якого формування страхового фонду здійснюється за рахунок внесків певного кола господарств, яким загрожують визначені ризики [10, с. 30]. Крім того, основною особливістю такого страхового фонду є його створення тільки у грошовій формі, якій «надається більша перевага в силу своєї універсальності» [8, с. 26].

Що стосується бюджетного методу, то за його допомогою формується страховий фонд не на основі страхових платежів відповідних господарств, а з централізованих ресурсів держави. Як і страховий фонд самострахування, він може мати натуральну і грошову форми. Загалом він є загальним для певного кола суб'єктів господарювання. Тобто кожного року під час складання державного бюджету передбачається створення резервного фонду [10, с. 30].

На сьогодні резервний фонд державного бюджету фактично є основним джерелом надання фінансової допомоги сільгосптоваровиробникам, що зазнали збитків внаслідок стихійних явищ [11], які трапляються не так часто, але за силою впливу є дуже руйнівними. Проте для одержання такої допомоги п. 15 Порядку використання коштів резервного фонду бюджету, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 29.03.2002 р. № 415, передбачено обов'язкове додання до звернення про виділення коштів «документів, що підтверджують отримані суми страхового відшкодування (у разі відсутності договору страхування – пояснення заявника про причини непроведення страхування)» [12].

Слід зазначити, що всі способи страхового захисту є важливими і необхідними. Адже таке їх системне використання дасть змогу досягти оптимального рівня страхового захисту сільськогосподарського виробництва.

Висновки. Отже, більшість виробників сільськогосподарської продукції, навіть усвідомлюючи ефективність агрострахування як способу управління ризиками та стабілізації доходів свого господарства у часі, все ж таки часто відмовляються від його використання через певний негативний імідж страховиків.

Тому варто зазначити, що страхування сільськогосподарських ризиків стає стратегічним напрямом діяльності для страхових компаній, які проводять велику роботу задля подолання недовіри, що склалася в попередні роки. Пріоритетним завданням для страховиків є завоювання й утримування гідної репутації та надання ефективних страхових послуг.

Створення ефективної системи розподілу та управління ризиками сільськогосподарського виробництва повинно стати важливим напрямом сучасної аграрної політики, що забезпечуватиме підвищення захисту економічних інтересів сільськогосподарських товаровиробників, сприятиме залученню інвестицій та кредитних ресурсів в аграрний сектор економіки, нарощуванню виробництва сільськогосподарської продукції.

Зазначені заходи з розбудови системи аграрного страхування в Україні можливі за ефективного використання державних ресурсів і максимального задіяння можливостей аграрного та страхового ринку, що забезпечить стабільний розвиток сільськогосподарського виробництва та підвищить рівень доходів сільського населення як необхідних передумов стабільного економічного зростання країни й добробуту її громадян.

Бібліографічний список

1. Аграрне страхування України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://agroins.com.ua>.
2. Гутко Л. М. Досвід державної підтримки страхування ризиків сільськогосподарського виробництва / Л. М. Гутко // Економіка АПК. – 2009. – № 10. – С. 147-152.
3. Томашевський Ю. М. Актуальні питання страхового захисту в сільському господарстві / Ю. М. Томашевський // Економічний простір. – 2010. – № 44/1. – С. 161-166.
4. Методичні рекомендації із страхування сільськогосподарських культур і багаторічних насаджень / [Б. Р. Ахіджанов, П. А. Стецюк, О. Є. Гудзь та ін.] ; відп. за вип. С. А. Навроцький. – К. : ННЦ ІАЕ, 2012. – 130 с.
5. Портал про страхування сільськогосподарських ризиків [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.agroinsurance.com/ru/>.
6. Кушнір І. В. Забезпечення страхового захисту аграрних товаровиробників / І. В. Кушнір // Облік і фінанси АПК. – 2011. – № 1. – С. 149 – 154.
7. Томашевський Ю. М. Проблеми страхування в аграрному секторі [Електронний ресурс] / Ю. М. Томашевський. – Режим доступу : www.rusnauka.com/27_OINXXI/2011/.../3_92648.doc.htm.
8. Страхование : учебник / [С. Б. Богоявленский, Ю. В. Дюжев, Д. В. Куксинский и др.] ; под ред. Т. А. Федоровой. – [2-е изд., перераб. и допovn.]. – М. : Экономист, 2004. – 875 с.
9. Навроцький С. А. Соціально-економічні аспекти страхування в АПК / С. А. Навроцький. – Суми : Довкілля, 2004. – 316 с.
10. Кінащук Л. Л. Страхування: теорія та практика проведення / Л. Л. Кінащук. – К. : Атіка, 2004. – 112 с.
11. Про результати перевірки використання коштів резервного фонду Державного бюджету України, виділених у 2002-2003 роках на відшкодування збитків сільгосптоваровиробникам, які постраждали внаслідок стихійних явищ у 2002 році (підготовлено департаментом контролю витрат на державне управління і затверджено постановою Колегії Рахункової палати від 29.07.2003 р. № 14-2) [Електронний ресурс] / Рахункова палата України. – 2003. – Вип. 20. – Режим доступу : http://www.ac-rada.gov.ua/achamber/control/uk/publish/category/main?cat_id=3896.
12. Про затвердження порядку використання коштів резервного фонду бюджету : Постанова Кабінету Міністрів України від 29.03.2002 р. № 415 // Офіційний вісник України. – 2002. – № 14 (19.04.2002 р.). – 734 с.

Осьмьоркіна Н. Актуальні проблеми страхування сільськогосподарського виробництва в Україні

Розглянуто сучасний стан страхування сільськогосподарського виробництва в Україні. Визначено переваги та проблемні аспекти розвитку агрострахування. Виокремлено основні інструменти управління сільськогосподарськими ризиками. Досліджено особливості державної підтримки агрострахування. Обґрунтовано наукові положення щодо шляхів удосконалення страхування сільськогосподарського виробництва в Україні.

Ключові слова: проблеми агрострахування, сільськогосподарське виробництво, державна підтримка, страхові відшкодування, страхові премії, франшиза, страховий тариф, самострахування, страхування, бюджетний метод.

Osmorkina N. Actual insurance problems of farm production in Ukraine

The article reviews the current state of farm insurance in Ukraine. The advantages and problematic aspects of agro- insurance development are defined. The main devices of farm risk management are defined. The peculiarities of agro- insurance state support are examined. Scientific positions according to the improvement of farm insurance in Ukraine are grounded.

Key words: problems of farm production, state support, insurance compensation, insurance bonus, franchise, insurance rate, self-insurance, insurance, budgeting method.

Осьмеркина Н. Актуальные проблемы страхования сельскохозяйственного производства в Украине

Рассматривается современное состояние страхования сельскохозяйственного производства в Украине. Определены преимущества и проблемные аспекты развития агрострахования. Выделены основные инструменты управления сельскохозяйственными рисками. Исследованы особенности государственной поддержки агрострахования. Обоснованы научные положения относительно путей усовершенствования страхования сельскохозяйственного производства в Украине.

Ключевые слова: проблемы агрострахования, сельскохозяйственное производство, государственная поддержка, страховые возмещения, страховые премии, франшиза, страховой тариф, самострахование, страхование, бюджетный метод.